

З когорти великих

Володимир Поліщук

ІМПЕРАТИВИ ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО До 100-річчя з дня смерті подвижника

Понад сто років тому в одній із численних своїх “шевченківських” розвідок, яка мала доволі симптоматичну назву – “Наші обов’язки до пам’яті великого поета”, Василь Доманицький зазначав: “Культурність нації у значній мірі виявляється в тому, як шанує нація своїх найкращих синів, апостолів правди і науки, діячів національного відродження. Коли прикласти цю міру до нас, то невелика честь та похвала на долю нам випаде” [5, с. 1]. Далі ж аргументував свою думку прикладами нашої національної інертності та байдужості, що чи не найвиразніше виявились у ставленні до пошанування “найбільшої слави нашої, всесвітнього поета Т. Г. Шевченка”, чиї сорок шість років із дня смерті минули тоді. До цього означеного В. Доманицьким універсального морального (чи й національно-морального) імперативу, який у нас незрідка проявляється на рівні ментальності, учений повертається і в низці інших своїх писань. Нині ж, у рік століття з часу смерті самого Доманицького, можемо вкотре згадати зацитовану його тезу щодо культурності нації, застосувавши її вже з приводу майже всезагального забуття самого Василя Миколайовича, якого з повним правом і без жодної умовності слід відносити до найкращих синів нації, жертвних діячів національного відродження.

В. Доманицький справді належно в Україні не поцінований і не пошанований. Він справді мало знаний навіть у рідних краях. У цьому можна дуже легко переконатися, за-

питавши навіть освічених – з наукового, інтелігентного середовища – людей. Від цього робиться невимовно прикро, особливо ж коли вдивишся і вчитаєшся в той огром різно-рідних і дуже цінних робіт, що його “горнув” поперед себе цей уражений смертельною хворобою зовсім молодий чоловік, коли вчитаєшся в рядки спогадів близьких Доманицькому людей, написаних теж майже століття тому: “Знаю тільки, – писав С. Єфремов, – що такі особи одиницями лічаться навіть серед багатших на визначних людей народів... І не тільки діяча шкода в особі Доманицького, – шкода ще більше людини, чистої серцем і незломної духом, яка воістину “зерна неправди” не мала за собою й вічно горіла тим святим вог-

Василь Доманицький. Літо 1906 р. Фото з дарчим підписом Лесі Требинській. Із приватного архіву

нем, що піднімає вибірних людей високо понад рівень буденщини...” [16, с. 30]. Це вже оцінка посмертна, а ось ще одна, належить вона видатному композиторові Миколі Лисенку і мовлена в листі від 1 жовтня 1901 року (коли Доманицькому було всього 24 роки): “Доманицький, така велика і многонадійна сила працююча при “К[иевской] С[тарине]”, заслаб і, здається, сухотами, що везуть оце його у Крим на цілу зиму; він же та ще другий – теж дуже працюючі люди у Видав[ничій] спілці працюють, і як послабли, то й капут. Людей обмаль” [8, с. 322].

Потрохи згладимо свою провину перед В. Доманицьким і його подвижництвом, якщо повернемо його багату спадщину до активного наукового вжитку, належно шануватимемо його самого. Звісно, це не найшляхетніший

чин – очікувати якоїсь дати, аби принагідно (!) сказати цілком заслужене слово про людину чи її працю. На жаль, у нас частіше виходить саме так. Правда, кожен конкретну ситуацію слід аналізувати окремо. Чому, скажімо, про Доманицького в “комуністичні” роки не надто “розповсюджувались”? Яка тому причина чи причини? Звісно, вони є, і для практики українського життя вони в кожному випадку начебто й конкретні, та водночас і універсальні. Бо поряд із конкретним Василем Доманицьким можна поставити так само конкретних Сергія Єфремова, Федора Матушевського, Євгена Чикаленка, Тодося Осьмачку, багатьох інших, а назагал вони всі універсалізують картину “на тему” забуття чи на тему “культурності нації”.

Уже в незалежній Україні, попри безліч сьогочасних, поточних проблем, усе ж поступово воздається всякому за труди його, незалежно від часової віддаленості тих трудів. Зі щирим неофітським здивуванням дізнаються цілі покоління теперішніх українців про багатьох і багатьох достойників непростой української історії. У їх числі і В. Доманицький – історик, етнограф, літературознавець, фольклорист, археолог, текстолог, економіст, видавець, мовознавець, письменник. Власне, людина з широким колом обдарувань і з глибокими національними – українськими – переконаннями, людина, яких завжди мало у світі і які “закривають” собою цілі галузі знань, а їх вага і значення найповніше виявляються вже після їх відходу. Найчастіше виходить саме так, хоч із В. Доманицьким сталося дещо інакше. Його роль у справі українського національного відродження рубежу ХІХ–ХХ століть належно оцінювали ще за його життя. Може, тому, що подібних йому подвижників було в тодішній Україні мало, а роботи “на рідному полі”, як писав класик, – багато.

Останніми роками з’являється дедалі більше публікацій про знакові періоди і знакові постаті української історії. Відкриваються архіви, пишуться наукові дослідження, перевидаються твори і праці, з’являються мемуарні речі очевидців історичних подій, мовиться правдиве слово про наше даліше і

ближче минуле та його творців. На часі – слово про Василя Доманицького.

Оскільки про Доманицького в останні роки з’явилася низка публікацій із доволі детальним викладом біографічних відомостей про нього (В. Іскорко-Гнатенко, А. Болубольченка, М. Наєнка та ін.), тут означу життєпис ученого дуже стисло.

Василь Миколайович Доманицький народився 19 березня (н. ст.) 1877 року в селі Колодисте Звенигородського повіту Київської області (нині – Тальнівський р-н Черкаської обл.) в родині місцевого священика отця Миколая та його дружини Парасковії Опанасівни. Крім Василя в родині Доманицьких було ще п’ятеро дітей: брати Платон, Михайло та Віктор (усі, до речі, стали видними людьми: у банківській справі, кооперативному русі, громадській діяльності й літературознавстві) і сестри Антоніна та Зінаїда (померла малолітньою). Варто зауважити, що родовідна лінія Доманицьких – то була лінія людей духовного, священницького середовища, своєрідним “гніздовищем” якої і був той закуток колишньої Київщини, названий згодом Шевченківським краєм. Професор М. Наєнко згадує, що в його рідному селі Гуляйполі (нині Катеринопільський р-н Черкащини), розташованому за кілька кілометрів від Ко-

Василь Доманицький.
Фото з приватного архіву Ю. П’ядика

лодистого, служив священницьку службу ще один Доманицький – брат Василевого батька (див. [10, с. 5]). Сам В. Доманицький у деяких розвідках згадує про своїх родичів – служителів культу. Можна тут і розширити тему: в декількох студіях, особливо в етнографічних нарисах “Про Галичину”, “Про Буковину”, “Словаки” та ін., В. Доманицький переконливо демонструє роль і місію священнослужителів у збереженні й відродженні національного життя кожного народу, якщо, звісно, ті святі отці служать народному загалові, а не гнобителям, є патріотами, а не перекинчиками. До речі, з цього ж таки закутка колишньої Київщини пішли у світ ще кілька “поповичів” – справжніх подвижників українства: брати Сергій і Петро Єфремови, Павло Филипович

та ін. Вони були близькими земляками В. Доманицького, а С. Єфремов – щирим другом і соратником.

Практично відсутні відомості про перші освітні кроки Доманицького, хоч можна певно казати, що вони були зроблені в місцевій церковно-приходській школі, відкритій у Колодистому ще 1875 року. А от наступні шаблі освіти – то вже певний відступ від усталених стереотипів: Василь, як і інші його брати, не підтримав родинну традицію й не став семінаристом-церковником, а обрав шлях світської освіти. Можливо, і в цьому крилася зернинка того конфлікту, який згодом розвинеться між ним та батьком-священиком, а поглиблюють мотивацію конфлікту вже імперативи світоглядного плану. Дійде до того, що хворий Василь, маючи потребу в коштах на лікування, не прийматиме батькової допомоги. Але то буде дещо пізніше.

Доманицький продовжив навчання в Київській гімназії, вже там виявивши виняткове старання й великий інтерес до навчання. Такий самий гімназист в одночасі з Василем, а згодом відомий письменник і громадський діяч Олександр Лотоцький, згадував про нього: “Уже в той час виявив він ті риси, якими відзначався і в пору зрілості. Це був надзвичайно рухливий, працьовитий юнак; завше був він захоплений якимсь ділом, якоюсь справою і весь цілком віддавався тій справі” [5, с. 86]. Безперечно, крім виняткової сумлінності у ставленні до навчання і праці, так органічно властивої Доманицькому, на його наукове, громадське й особистісне становлення вплинули такі визначні діячі, як Володимир Антонович, Олександр Кониський, Володимир Науменко, Микола Лисенко, Євген Чикаленко, інші київські “старогромадівці”, а також і ті діячі, з якими Василь Миколайович активно співробітничав – Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Гнатюк, В’ячеслав Липинський, Сергій Єфремов.

Уже зі студентських літ Доманицький поринув у громадське й наукове життя, завжди й у всьому виявляючи дивовижну – до жертвності – працездатність, а ще – глибоку компетентність у всьому, за що брався. Є достатньо підстав називати Доманицького

вченим енциклопедичного складу передовсім у сфері гуманітаристики, хоч і в багатьох інших, “негуманітарних”, сферах (банківська справа, скажімо, чи кооперативний рух тощо) він почувався впевнено. Нижче

детальніше йтиметься про різні науково-творчі іпостасі молодого вченого, а тут зауважу, що з-під його легкої й талановитої руки ледь не миттєво з’являються десятки й десятки публікацій різної тематики, жанрової специфіки й спрямованості. Його ім’я і псевдоніми часто з’являються на сторінках багатьох видань, передовсім “Киевской старины”, “Записок НТШ”, “Ради”, “ЛНВ”, ін. До речі, про псевдоніми і криптоніми В. Доманицького, яких нараховують дев’ятнадцять (за О. Деєм) [4]. Більшість із них “народжені” з імені й прізвища

(В. Дом-ий, В. Д-ький, В. Д-ий, В. Д-ій, В. Д-й, В. Дом., Доман., В. Д., Д., W. Д.), окремі взяті з рідних ученому топонімів (Колодянин, В. Колодянин, В. Колодяньський, Звенигородець), один – зі сфери тогочасних громадських інтересів Доманицького: Василь Потребитель. Походження одного з криптонімів із редакційного примірника газети “Рада” – Н. Т. – важко пояснити. А от щодо генези найромантичнішого, як видається, із

*Василь Доманицький у Закопаному.
Фото із приватного архіву*

*Василь Доманицький та В’ячеслав Липинський.
Квітень 1908 р. Закопане. Приватний архів В. Шкоди*

псевдонімів – В. Вітер, Василь Вітер (а в товариському побутовому вжитку “просто” – Вітер) варто сказати більше, бо практично в усіх доступних матеріалах про Доманицького природу з’яви цього псевдоніма пояс-

нювали неймовірною рухливістю молодого подвижника, динамікою й ефективністю його багатогранної праці. “Через те безупинне літання, – пише у спогадах один із друзів, – ми його в своєму товариському гурті охрестили Вітром – так те прізвисько прилипло до його назавше” [16, с. 38]. Ця фраза належить О. Лотоцькому, гімназійному товаришеві Доманицького, котрий міг знати й іншу, глибшу генезу походження псевдоніма. Річ у тім, що юний гімназист Доманицький вхожий був у родину знаменитого композитора Миколи Лисенка. У коментарях до книги листів Лисенка читаємо про Доманицького: “В юності брав участь у дитячих виставах в домі М. Лисенка, зокрема співав партію Вітра в опері «Зима і Весна»” [8, с. 620]. А в книзі спогадів про Лисенка знаходимо ще одну цікаву інформацію, яка дещо розширює й доповнює попередню. Опанас Сластіон у своєму слові-спогаді наводить

фрагмент листа Миколи Віталійовича з таким змістом: “<...> Гостюючи у Вас з Євгеном Харламπίювичем [Чикаленком – В. П.], я й забув спитати Вас і попрохати, чи не були б Ви ласкаві змалювати мені сценку на обложку дитячої оперки “Зима і Весна”... Оце різні подробиці щодо цієї справи... Сюжет складається з міфічних осіб, як Зима, Мороз, Вітермоскаль, Ожеледь, Метелиця, Дід-сніговик і другорядні: баба-казка, дід-ворожбит, хлопець-гребінь, дівка-прядка, хлопець-веретено...”. Далі композитор стисло описує мізансцену, в якій Вітрові-москалеві даються епітети – “легкоход, легкодух” [14, с. 223]. Отже, як бачимо, оперний персонаж Доманицького, по-перше, не був позбавлений певного “ідеологічного” підтексту, а по-друге, цілком певно, “проріс” у красивий псевдонім Василя Миколайовича. Поза всяким сумнівом, наймення йому подобалося, й інколи він користався ним у листах чи творах, як-от в одному жартівливому вірші, написаному в зовсім не жартівливу для Доманицького пору:

...Дідько мя ще не вхопив,
Вітер-ледар є ще жив... [16, с. 117].

Найбільш плідний у науково-творчому сенсі час В. Доманицького – останнє десятиліття його життя: 1901–1910 роки. На це десятиліття припадає і нерівний, але неймовірно мужній поєдинок молодого чоловіка із сухотами. Те десятиліття стало для Доманицького десятиліттям вимушених мандрів.

Борючись із хворобою, Василь Миколайович кожен осінньо-зимову пору вирушав у тепліші краї підлікуватися. Виняток – зима 1904–1905 років, коли відмовився десь їхати, зимував у рідному Колодистому і розгорнув тут такий успішний кооперативний рух, що налаштував проти себе місцеву й немісцеву владу, потрапив у “неблагонадійні”, й надалі вже не тільки хвороба штовхала його до зміни місця проживання, але й загроза арешту і висилки на Вологодщину, напівлегальне становище. Останні кілька літ він узагалі більше часу був за кордоном (Галичина, Польща, Франція), там,

зрештою, і скінчив свій подвижницький і жертвний земний шлях. Помер В. Доманицький у французькому містечку Аркашон 11 вересня 1910 року. Восени того ж року побратими перевезли його прах в Україну й поховали в рідному Колодистому.

Невиліковна хвороба, звісно, була тяжким і темним тлом життєвого шляху В. Доманицького, але на такому тлі ще рельєфнішою постає та величезна праця, яку він здійснив. Можливо, а скоріше – напевно, оце десятилітнє балансування Доманицького між життям і смертю, оцей нерівний поєдинок збагатили й без того світлу душу Василя Миколайовича високими моральними чеснотами, укріпили його віру в них і несхитне слідування тим чеснотам до кінця буття на землі. Тут ідеться і про чесноти, сказати б, житейські, людські, християнські – дотримання їх у побуті й повсякденному житті, і про чесноти на полі науки, творчості, громадського руху. Щодо “житейських” чеснот і принципів Доманицького, то, мабуть, більше і краще, як сказали його друзі-побратими в збірці “Чистому сердцем”, щось мовити важко: варто прочитати

цю невеличку, довго приховувану “в архівах і фондах”, книжечку, яка нині виходить друком у Черкасах. Сказати треба й інше: ті ж шляхетні моральні імперативи Доманицький послідовно витримував і у своїй науково-творчій діяльності. Свого часу С. Єфремов дав дуже влучну образну характеристику Доманицькому, явивши в ній, як видається, саму сутність душі і вдачі побратима, органічну злітність у ній особистого і громадського, “житейського” й науково-творчого, назагал – шляхетного й високоморального: “Доманицький належав до того типу людей, повз яких не проходиш, не помітивши, яких не можна минути, не спробувавши зв’язатись з ними міцними узами щиро-дружніх стосунків. І що найдивніше, – сам він не тільки не нав’язувався

Василь Доманицький.
Приватний архів Ю. П’ядика

на такі стосунки, але, навпаки, часто тікав од них. Був натурою мімоза, що не терпить жодних різких рухів та доторкання й од них зараз згортає пелюстки своєї вразливої та ніжної душі. Сором’язливість у нього була просто дівоча, він і червонів, як дівчина, коли огортала його ніяковість, і якось несміло поглядав своїми тихими очима крізь пенсне, лагідно всміхаючись, і погляд був у його немов якийсь винуватий, і крізь його прозирала тоді чиста, хороша, промениста душа. І при всій своїй дівочій скромності була це втілена енергія, працьовитість невтомна й безупинна, рух і порив – одно слово, Вітер, як ми його прозивали. Він якось мало захоплювався політичними питаннями й справами, я сказав би, що він не мав сталих політичних поглядів і про це навіть не дбав. Був просто ворогом ворогів народу, і цього було з його досить без точніших кваліфікацій та самоозначення в партійному розумінні. Зате в справах національних укладав усього себе, жив ними й їм підпорядковував і свої наукові інтереси, і громадські змагання” [7, с. 145].

Якщо характеризувати В. Доманицького як науковця, то передовсім варто говорити про очевидну *енциклопедичність* його пізнань. Досить поглянути на бібліографію публікацій ученого, аби в цьому переконатися, а вже аналіз публікацій виразно засвідчує й інші риси – глибоку *компетентність* в усіх

темах, про які він вів мову, базовану передовсім на досконалому володінні джерелами (історіографією), підкреслений *науковий об’єктивізм*, зіпертий на ту ж таки компетентність в осмислюваних питаннях. Звісно, все це мовиться про становлення тої чи тої наукової проблеми на початок ХХ століття – час, коли Доманицький жив і працював. Показовий у цьому сенсі приклад – різноматичні мовознавчі дослідження, стан української лінгвістичної науки тощо. Усі названі риси Доманицького-науковця, особливо ж науковий об’єктивізм, значною мірою обумовлювалися й моральними імперативами молодого вченого, виявленими в його працях по-різному. Передовсім, певно, слід сказати, що Доманицький-науковець (і не тільки!) був по-

збавлений марнославства, міг безпроблемно визнати свою дослідницьку неправоту в якомусь питанні (деінде в його працях це бачимо, хоч і зрідка), умів віддати належне іншим ученим, про студії яких вів мову. Це легко спостерегти, читаючи його рецензії чи бібліографічні огляди. Дуже показові тут його судження про праці І. Франка, М. Грушевського, багатьох інших “почтених” авторів. Водночас Доманицький міг принципово і критично поцінувати працю тих же “почтених” колег, як, скажімо, критикує розставлені І. Франком наголоси над творами Т. Шевченка (рец. “Твори Тараса Шевченка. Кобзарь...”, 1908) чи позицію С. Єфремова щодо Марка Вовчка (відповідна рецензія). У цій самій площині варто розглядати й відстоювання Доманицьким першості З. Доленги-Ходаковського в українській фольклористиці, й авторства Марка Вовчка – Марії Вілінської в “Народних оповіданнях” та її доброго імені як людини й письменниці (лицарською назвав позицію Доманицького критикований ним С. Єфремов), і відведення натяків на нібито некоректне присвоєння М. Максимовичем частини спадщини З. Доленги-Ходаковського тощо. На іншому ж полюсі імперативної моральної позиції Доманицького можна поставити, скажімо, принципову, різку критику еволюції П. Куліша в ставленні до Марка Вовчка, позиції Ганни Барвінок та Олени

Пчілки щодо Марка Вовчка (“В обороні мертвих од живих” та ін. праці), вчинку Григорія Честахівського (“Одна з «Катерин»”) (цю історію детально дослідив Є. Нахлік [11]), поведінки М. Костомарова на допитах у справі Кирило-Мефодіївського товариства (рец. “Признання Н. И. Костомарова...”) та ін.

Питомою рисою праць Доманицького була їх *переконлива наукова аргументованість*, якої вчений досягав надзвичайно уважною текстологічною роботою, справжнім “буквоїдством” (показові тут праці про Климентія, “Авторство Марка Вовчка”, “Недруковані твори Артемовського-Гулака” тощо), досконалим вивченням архівів (праці про З. Доленгу-Ходаковського, Т. Шевченка – “Критичний розслід...” та ін., Марка Вовчка тощо). Цей науковий “документалізм” студій Доманицького, безсумнівно, додавав їм ваги, а дослідникові – авторитету в наукових колах, а ще, певно, відбирав можливі бажання опонентів відповідати “фактом на факт”.

Такою ж органічною рисою Доманицького-науковця була та, що він був *українським* ученим, переконано і послідовно українським. На всі теми і проблеми він дивився, всі їх оцінював поглядом українця. Кожен, хто читатиме його праці, таку рису обов’язково відзначить. І в оцінках, скажімо, творів киеворуського періоду, і в шевченкознавчих публікаціях, і в теплі зображення українських симпатій Марка Вовчка, і в етнографічних нарисах про Галичину, Буковину, Словаччину, Гуцульщину. У працях Доманицького про тодішній “закордон” виразно простежується екстраполяція побаченого там на українську (“підросійську”) дійсність. Із цього самого семантичного джерела проростає і критика деяких власне російських публікацій, у яких Україна чи українці (зокрема й українські письменники) подавалися викривлено, скупочили й зовсім ігнорувалися. Від цієї риси Доманицького досить легко “перекинути місток” до оцінки його *історіософських* позицій. Те, що Василь Миколайович з повною адекватністю сприймав антиімперські твори Т. Шевченка, одну з ключових його державницьких тез (“В своїй хаті своя правда, і сила, і воля”), що в історико-етнографічних нарисах (“Про Галичину...”) писав про княжу назву “Русь” як про “наше наймення” й відповідно диференціював тогочасні племена, що в багатьох його працях дуже виразно відчутний антимосковський (і анти-“москвофільський”) пафос, як, власне, й антипольський у соціально-політичному зрізі, можна з певністю говорити

про навіть не автономістські, а проукраїнські державницькі позиції Доманицького. Неодноразово в його працях окреслюється й геополітичний контур тогочасної України. У нарисі “Про Галичину” пише, що “галичани й ми” – “один український народ, котрий розкинувся від Карпат аж до Дону і ще далі, до Уралу та Кавказьких гір”. У значно ширших, як нині, вимірах говорить і про українську Слобожанщину. Свій нарис завершує ідеєю єдності “всіх українців світу”. Є підстави говорити про Доманицького не тільки як про патріота, але й переконаного демократа-гуманіста, котрий щиро переймався долею не тільки свого, а й інших народів, не сприймав жодних форм експлуатації, соціальної, національної, особистісної несправедливості в координатах загальнолюдських цінностей.

Нарешті, поглиблювало науковий рівень студій Доманицького те, що він володів кількома іноземними мовами, працював з іноземними науковими працями, архівами тощо.

Дуже важливо, що В. Доманицький, будучи ерудитом-інтелектуалом, вправно володів різними стилями письма. Йому підвладні були і строга наукова стилістика, і публіцистична загостреність, і лірична тональність, іронія, гумор. Останні особливо прозирали з його численних листів, які полюблив писати. Не кажу вже про те, що Доманицький вправно володів і пером поета, перекладача.

Означені даровані Богом таланти, помножені на дивовижну працездатність, і дозволили йому за вкрай несприятливих умов досягти тих унікальних результатів, які ми зараз від нього маємо. “Безмежна любов до рідної країни, до рідного народу, свідомість свого обов’язку працювати на їх користь, – писав про Доманицького його щирий друг Ф. Матушевський, – робили те, що Василь кидався на всі боки в роботі. Він не шукав її, як, буває, інші шукають і не знаходять. Василь скрізь її бачив, одразу знаходив і ту ж мить, недового думаючи, без вагання й одтягування брався за те, що перше було перед очима. Заходившись коло діла, хоч би яке воно було, велике чи мале, інтересне особисто для його, чи ні, – Василь робив його швидко, совісно і запопадливо” [16, с. 55]. Здається, для нього не існувало “неінтересної”, нелюбої роботи, бо в кожній він знаходив те рачію, яке стане в добрій пригоді людям, громаді, рідному народові. Судячи з численних його студій, зокрема рецензій та бібліографічних оглядів, Доманицький дуже багато читав різнорідної літератури, відстежував

періоду, був добрим знавцем української та світової історії, літератури, наукових джерел (передовсім у сфері гуманітаристики). Така науково-творча поліфункціональність назагал була ознакою часу, рисою українського поступу другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Варто вказати на *жанрове* розмаїття писань В. Доманицького: численні замітки, статті, бібліографічні огляди, рецензії, ґрунтовні, об'ємні наукові дослідження, епістолярні речі, зокрема публічні послання (цикл “Листи з-за границі”), тематичні огляди, текстологічні праці, словникова робота, некрологічні тексти, фольклористичні записи й розвідки, етнографічні й побутово-етнографічні, публіцистичні нариси, статистичні описи, спомини тощо. І все це – найрізноманітнішої тематики, з різною мірою описовості й аналітизму, інтонаційності й настроєвості. Додам, що за всього трагізму ситуації, зумовленої прогресуючою хворобою, великий життєлюб Доманицький був невиправним оптимістом. “Це був тридцятилітній чоловік з душею п'ятилітнього хлопця” [16, с. 73], – написав у спогадах про Доманицького Дмитро Донцов. Крім усього “глобального”, Василя Миколайовича цікавили, скажімо, і проблеми релігійного життя, побуту служителів культу, тема щеплення віспи в якомусь регіоні чи бджільництво, музейна справа і громадська мораль, місія депутатів до Думи, географія, зоологія тощо.

Безсумнівно, кожна з іпостасей науково-творчого і громадського самовияву Доманицького потребує нових і нових серйозних досліджень. Про його спадщину дещо й написано, але вибірково і фрагментарно (див. [1, 6, 9, 12]). Тому варто дати хоча б стислі характеристики різнорідним дослідженням ученого. Спочатку зауважу на деяких моментах організації праці самим Доманицьким, моментах, котрі можна спостерегти, наприклад, за бібліографією публікацій. Зі спогадів Матушевського відомо, що Василь Миколайович брався, дещо фігурально кажучи, одразу за все. Певно, воно так і було, бо вразливий, небайдужий і компетентий Доманицький дуже швидко реагував на виклики часу. Він постійно й одночасно працював над багатьма темами-проблемами. Але й у цьому перманентному тематичному багатоголоссі (чи “хаотичності”) доволі чітко проглядаються періоди концентрації уваги на якійсь темі (чи темах). Так, скажімо, постійно працюючи в шевченкознавстві, основні свої досягнення тут Доманицький зробив у 1906–1907 роках; 1905 рік для Василя Миколайовича скоріше був роком фольклористики, адже тоді поба-

чили світ праці “Піонер української етнографії”, “Песни о Нечае”, “Баллада о Бондаривне...”, “Сучасні колядки і щедрівки” тощо. Під знаком опрацювання спадщини Марка Вовчка й написання історико-етнографічних нарисів “Про Галичину”, “Словаки”, “Про Буковину” минули 1907–1909 роки. Наскрізними ж у всій діяльності вченого можна вважати такі теми й види діяльності, як шевченківську, видавничо-бібліографічну, рецензійну (переважали рецензії на історико-літературні теми). Постійно в полі зору Доманицького була доля села й селянина, власне, справедлива й ефективна організація сільської праці.

Треба вести мову й про *історичні* розвідки Доманицького, бо ж за фахом він був істориком, одним з улюблених учнів В. Антоновича. Василеві Миколайовичу належить ґрунтовне дослідження “Козаччина на переломі ХVІ–ХVІІ ст. (1591–1603)”, праці “Похід козаков в Северную Россию в начале ХVІІ в.”, “Материалы для истории польского восстания 1831 года”, “Чи була реформа Баторія” та ін., десятки оглядів і рецензій на історичні публікації, звісно ж, фактичне співавторство у творенні “Історії України-Русі” М. Аркаса, про що вже доволі детально написано (див. [13]). Має практичні здобутки Доманицький і в царині археології, а розкопки проводив головним чином у рідних краях.

Із наближення Доманицького до кола київських “старогромадівців”, до В. Антоновича – співавтора (разом із М. Драгомановим) однієї з фундаментальних розвідок про український героїчний епос, можна виводити його інтерес до *фольклористики* й *етнографії*. Та й фольклористичний бум, поширений в Україні ХІХ ст., на час гімназійних і студентських років молодого дослідника не згасав. Цілком певно, що відповідну зацікавленість Доманицького живили й ті фольклорно-етнографічні розвідки (передовсім В. Гнатюка, а також Хв. Вовка, М. Грушевського та ін.), аналітичний огляд яких він робив у своїх ранніх бібліографічних оглядах і рецензіях. Безсумнівно, найповніше потенціал Доманицького-фольклориста розкрився в його праці про З. Доленгу-Ходаковського, в якій автор компетентно й переконливо доводить першість поляка А. Чарноцького на ниві збирання українського фольклору. Буквально вражає досконале володіння джерельною базою, обізнаність із матеріалом польських та українських архівів, шляхетне поводження молодого вченого з відомими персонами, які фігурують у праці. Цікаві спостереження Доманицького над позиціями Євг. Болховітінова, М. Цертелєва, М. Максимовича. Він

обізнаний із спадщиною Вацлава з Олеська, працями Равіти-Гавронського, загальним “європейським” контекстом проблем. У низці фольклорно-етнографічних праць Доманицький виступає як цілком компетентний полеміст, історик і теоретик фольклору, збирач і текстолог-аналітик у коментуванні варіантів фольклорних текстів.

Вельми цікаву і своєрідну складову спадщини Василя Доманицького складають його нариси “Про Галичину та життя галицьких українців”, “Словаки. Про їх життя та національне відродження”, “Про Буковину та життя буковинських українців”, деякі “Листи з-за границі”. Їх жанр і проблемно-тематичний зміст визначити непросто, бо ж автор у них відтворює доволі широке коло питань буття люду в певному регіоні. Практично кожен нарис має схожу структуру викладу: географія краю – історія – культура (і релігія) – економіка – мова – соціальні верстви суспільства – суспільний лад. Ключовою тезою, яка проводиться Доманицьким у кожному з цих нарисів, є обстоювання ідеї самодостатнього національного розвитку народу (українського чи словацького), зіпертого на розвиток національної освіти, культури, церкви, вживання рідної мови в усіх сферах життя, оптимальне облаштування економічного розвитку. Автор нарисів різко висловлюється проти національного й соціального гноблення, ренегатства у всяких проявах, доводить високу місію патріотичної інтелігенції і духівництва, роль національної школи. У кожному з нарисів чітко проводиться ідея національної єдності українців за всіх їх регіональних відмінностей, а також ідея їх окремішності (автономності чи державності) від надто претензійних сусідів. Перманентно в нарисах проводяться різні типологічні паралелі з реаліями в “підросійській” Україні. Ці вочевидь просвітницькі праці Доманицького акумулювали багато актуальних ідей і завдань суспільно-національного відродження, адресувалися найширшим колам читачів. Написані легким, “популярним” стилем, незрідка насажені публіцистичними прийомами, іронією чи й сарказмом, вони вкотре засвідчили небуденний літературно-публіцистичний хист Доманицького, випромінюючи виразний соціально-національний оптимізм (чи навіть пророцтво), властивий молодому авторові.

Безсумнівними й вельми вагомими є заслуги В. Доманицького в галузі *літературознавства*. До слова, він не вважав себе фахівцем у цій царині, якщо судити з репліки в передмові до текстологічного розгляду віршів

Климентія Зіновієва: “Я в сій коротенькій передмові не маю на увазі доповнити роботу Куліша, – нехай се роблять спеціалісти в українській літературі...”. Між тим Доманицький був цілком кваліфікованим літературознавцем – і в історії, і в теорії письменства. Він узагалі, як мовилося вище, дуже багато читав літератури української й зарубіжної. Про це можна судити з багатьох контекстуальних суджень чи з конкретних праць (як-от, наприклад, статті “Флямандська література”). Достатньо добре знався Доманицький у методологічних питаннях. Скажімо, в рецензії на ювілейний збірник, виданий на честь Вс. Міллера, він зі знанням справи висловлюється про “філологічну критику”, “порівняльну філологію”. Так само фахово почувається в питаннях версифікації, мистецьких особливостей драматургії, майстерності сюжетобудови й характеротворення прозових текстів тощо.

Широкий діапазон інтересів Доманицький виявив у питаннях історії літератури: від давнього письменства до сучасного йому. На полі давньої літератури це не лише вартісні праці за творчістю Климентія і Братковського, але й численні вельми цікаві судження про ті чи ті явища давнього письменства, висловлені в бібліографічних оглядах (особливо – оглядах ЗНТШ) і рецензіях. Ідеться і про твори княжої доби, й пізніші, на всі їх вартості дивився Доманицький очима українського вченого.

Серед десятків і десятків різножанрових публікацій Доманицького на теми історико-літературні окремішньо й присутньо виділяються своєрідні тематичні “блоки” його праць у царині шевченкознавства і за спадщиною Марка Вовчка. Справжнім науковим подвигом, гідно оціненим і сучасниками, й нащадками, стала його класична текстологічна праця “Критичний розслід над текстом “Кобзаря” Шевченка” й укладений на її основі перший науково обґрунтований “Кобзар” Т. Шевченка (1907): “<...> це був перший систематизований огляд основних матеріалів до тексту “Кобзаря”, якому судилося надовго <...> стати свого роду путівником по поетичній спадщині Шевченка” [3, с. 540].

Питанням текстологічного аналізу творів Шевченка присвячені також публікації Доманицького на сторінках періодики: “Про видання повного “Кобзаря” Т. Шевченка”, “Новознайдені поезії Т. Шевченка” (1906), “Ще нові матеріали до “Кобзаря” Шевченка” (1907), “Ще про нове видання «Кобзаря»” (1910). Листи Доманицького свідчать, що він мав намір видати другий том Шевченкових творів і “Кобзарик” для дітей, братися за другий том “Критичного розсліду”.

Крім названих праць, перу Доманицького належить і низка публікацій іншого проблемно-тематичного спрямування в царині шевченкознавства. Скажімо, він першим узявся вивчати популярність Шевченкових творів, читацький попит на окремі з них. Про це йдеться, зокрема, у статті “Як читається Шевченко” (1904) – розвідці, що постала на основі аналізу бібліографічного опису М. Комарова “Т. Шевченко в літературі і мистецтві” (1904). Так само одним із перших виступив Доманицький супроти примітивних перекладів Шевченкових творів іншими мовами, зокрема російською. В одній із рецензій на такий перекладений “Кобзарь” вельми критично, з гострим сарказмом писав: “Мало не рівночасно з виходом першого повного в Росії “Кобзаря” вийшов і “перелицьований” на мову російську. Працювало над ним багато літ багато великих і малих поетів російських, славнозвісних і “неведомых миру...”. Очевидно, російські поети і віршомози певні в тому, що з “хахлом” церемонії невеликі: що не стули, то все буде гарно; як не перекути оригінал “малоросійського наречія”, то на “языке” воно буде краще. Особливий нахил до “лицювання” Шевченка має д. Ів. Белоусов, який вже багато літ мордує українського великого поета і ніяк не хоче вгамуватися”. Далі Доманицький наводить приклади “перелицьовання”.

Перу дослідника також належать статті історико-біографічного характеру, котрі стосуються періодів життя Шевченка і подій у його долі: “Некоторые данные для био-графии Т. Г. Шевченко” (1901), “Допрос Т. Г. Шевченко в 1847 г.” (1902), “На могилі Т. Г. Шевченка” (1906) та принагідні згадки в рецензіях, оглядах, упорядкування бібліографії шевченкознавства. Особливої уваги заслуговує популярний нарис Доманицького “Життя Тараса Шевченка”, який витримав кілька видань (1908, 1911, 1917, 1918) й адресувався найширшим читацьким колам. Тут автор зумів поєднати стилістичну доступність викладу, емоційну наснаженість з необхідним рівнем наукової глибини й достовірності.

Що ж до численних праць Доманицького про Марка Вовчка та її творчість, то вони й досі лишаються вельми актуальними, оскільки

в наукових, літературних та “біялітературних” колах ніяк остаточно не розвіється “туман” щодо авторства Марка Вовчка в “Народних оповіданнях” і деяких інших питань її життя і творчості. Глибока, послідовна й ґрунтовна праця Доманицького в цій царині, особливо архівна й текстологічна, дає переконливі відповіді на всі “дражливі” питання. Природно, що в розробці й цієї тематики Василеві Миколайовичу належить першість (за словами Ф. Матушевського, він першим узявся “реабілітувати людину і письменника Марко Вовчок”), а от його студії над Марком Вовчком здобулися лише на часткове поцінування (див. [9]) і потребують дальшої дослідницької уваги. Укотре варто зазначити, що розмисли Доманицького над спадщиною Шевченка й Марка Вовчка пронизує виразна морально-етична складова в різних її сенсах.

Наукова вартісність літературознавчих досліджень ученого дуже великою мірою обумовлюється текстологічним аналізом. Текстологічна робота приваблювала дослідника своєю відкривавчістю, доказовим потенціалом у наукових дискусіях, полеміках, перспективою ввійти у творчу майстерню митця. Заслуги Доманицького як текстолога в українському літературознавстві дуже значні й доконечно не вивчені [15].

Судячи з багатьох публікацій, передовсім рецензійних, Доманицький виявив неабиякий інтерес до *драматургії й театральної справи*. На рубежі ХІХ–ХХ ст. ця культурно-літературна сфера в Україні була вельми популярною. Побратими Доманицького, які, за спогадом Ф. Матушевського, “мали постійну ложу” в театрі, пишуть про особливу його любов і прихильність до театру, до організації вистав, якими той за найменшої нагоди займався (див. [16, сс. 47–49, 57, 113]), сам незрідка грав якісь ролі (пригадаймо хоча б історію із псевдонімом “Вітер”). Будучи компетентним у цій сфері, Доманицький відстежував і писав принципові, об’єктивні рецензії на нові драматичні твори й вистави. Тут чи не найвиразніше виявилась антиграфоманська налаштованість Василя Миколайовича.

Важливу й дуже вагому складову в діяльності Доманицького становили питан-

ня *видавничої справи та бібліографії*. У цих сферах, про які вже, здається, немало написано, але ще більше треба написати, вчений виступав і як дослідник історико-теоретичних питань, і як практик-співорганізатор чи співзасновник видавництва, редактор, коректор, автор бібліографічних описів, оглядач-аналітик, статистик. Отут концентрувалися і патріотично-громадський інтерес, і виняткова наукова сумлінність, і неймовірна увага й посидючість Доманицького, і його діяльний організаторський талант. Заслуги вченого в цих царинах ще потребують належного осмислення й оцінок. Як, власне, й суто *журналістська* його практика.

Так само лише побіжно сказано (переважно в спогадах) про суто *літературний* хист В. Доманицького як про поета й перекладача. Навіть побіжне знайомство з його поетичними перекладами (зокрема віршів Д. Братковського, Л. Штура) засвідчує очевидну талановитість перекладача, як і ті нечисленні віршові тексти, які є в спогадах О. Лотоцького, чи вірш “Поезія двадцятого віку”, присвячений Лесі Требинській. Доманицький перекладав прозу з російської (Марка Вовчка), французької (“Жерміналь” Золя), з польської, словацької мов. Кваліфіковано він висловлювався і щодо теоретичних аспектів художнього перекладу, і щодо важливості перекладацтва для розвитку національних літератур.

Нарешті про В. Доманицького як *лінгвіста, мовознавця*. Ця іпостась ученого в публікаціях про нього лише означена, хоч поле досліджень тут дуже широке, причому в різних галузях мовознавчої науки – історії мови, лексикології, орфографії, словникарства тощо. Ще 1906 р. Доманицький укладає й видає перший український словник іншомовних слів “Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів”, пізніше пише доволі ґрунтовні рецензії на “Українсько-російський словник” В. Дубровського та “Словарь української мови”, протягом цілого десятиліття оглядаючи “Записки НТШ”, висловлює дуже багато цікавих міркувань щодо вміщених у “Записках” лінгвістичних студій. Та й самі публікації Доманицького, вміщені в “підросійських” і галицьких виданнях, цікаві з мовознавчого погляду.

За своє коротке життя взагалі і ще коротше життя науково-творче В. Доманицький устиг зробити надзвичайно багато. Але спадщина вченого-письменника нині важкодоступна. Зовсім скоро в Черкасах вийде двотомник “Із науково-творчої спадщини” Василя Доманицького. На черзі – інші видання.

Важливо, що немала частина напрацювань Василя Миколайовича Доманицького повертається до активнішого наукового вжитку, що нарешті цьому жертвованому подвижникові починаємо віддавати належну, заслужену шану. Як мовиться, краще пізно, аніж ніколи. Роботи ж над багатою спадщиною дослідника – непочатий край. Але, як мовив глибоко шанований Доманицьким поет, *роботящим умам, роботящим рукам...* І далі – за текстом...

Література

1. Болабольшенко А. Василь Доманицький і “Киевская старина” / А. Болабольшенко // Київська старовина. – 2006. – № 4. – С. 149–165.
2. Болабольшенко А. Побратими: Сергій Єфремов. Василь Доманицький / А. Болабольшенко. – К.: Щек і Хорив, 2003. – 112 с.
3. Бородин В. Текстология / В. Бородин // Шевченковедство. Підсумки й проблеми. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 499–558.
4. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К.: Наук. думка, 1969. – 557 с.
5. Доманицький В. Наші обов’язки до пам’яті великого поета / В. Доманицький // Рада. – 1907. – 28 лютого.
6. Дучимінська О. Василь Доманицький – редактор першого повного “Кобзаря” Шевченка / О. Дучимінська // Шевченко і ми: Зб. доповідей для відзначення 150-річчя з дня народження Тараса Шевченка. – Записки НТШ. – Т. CLXXX. – Нью-Йорк – Париж – Торонто, 1965. – С. 126–134.
7. Єфремов С. Про дні минулі: Спогади / С. Єфремов // Молода нація. – 2003. – № 2. – С. 126–169.
8. Лисенко Микола. Листи; [авт.-упорядн. Р. М. Скорульська] / М. Лисенко. – К.: Муз. Україна, 2004. – 680 с.
9. Лобач-Жученко Б. Б. З нових матеріалів про Василя Доманицького / Б. Б. Лобач-Жученко // Радянське літературознавство. – 1970. – № 8. – С. 30–39.
10. Наєнко М. “Вітер” / М. К. Наєнко // Література України. – 2007. – 2 серпня.
11. Нахлік Є. К. З оточення Пантелеймона Куліша: Григорій Честахівський і Маруся Денисенко / Є. К. Нахлік // Спадщина. Літературне джерелознавство. Текстологія. – Т. 4. – К.: ПЦ “Фоліант”, 2009. – С. 59–101.
12. Поліщук В. Василь Доманицький як шевченковед: Післямова / В. Т. Поліщук // Доманицький В. М. Критичний розслід над текстом “Кобзаря” Шевченка. Репринтне відтвор. з видання 1907 р. – Черкаси: Вертикаль, 2008. – С. 374–383.
13. Сарбей В. С. Микола Аркас і його “Історія України-Русі”: Передмова / В. С. Сарбей // Аркас М. Історія України-Русі. – К.: Вища шк., 1990. – С. 3–43.
14. Сластіон О. Микола Віталійович Лисенко (Спогади) / О. Сластіон // Микола Лисенко у спогадах сучасників: У 2 т. – К.: Муз. Україна, 2003. – Т. 1. – С. 203–224.
15. Цимбал Б. Оцінка доробку Василя Доманицького – текстолога в українському літературознавстві / Б. Цимбал // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – Вип. 18. – К.: Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2010. – С. 209–213.
16. Чистому сердцем: Пам’яті Василя Доманицького; [упоряд. С. Єфремов]. – К.: Вік, 1912. – 148 с.